

UUDEN SUKUPOLVEN YHTEISÖT

EVANKELIS-LUTERILAISEN JUMALAN- PALVELUSYHTEISÖLIIKKEEN OSALLISTUJIEN YHTEISÖLLISYYS, ARVOT JA HENGELLISYYS

PIETARI HANNIKAINEN

Lectio precursoria uskonnonpedagogiikan alaan kuuluvaan väitöskirjaan *Uuden sukupolven yhteisöt. Evankelis-luterilaisen jumalanpalvelusyhteisöliikkeen osallistujien yhteisöllisyys, arvot ja hengellisyys*. Väitöstilaisuus 20.8.2021 Helsingin yliopiston teologisessa tiedekunnassa. Vastaväittäjänä YTT, TT Hanna Salomäki Kirkon tutkimuskeskuksesta.

Elokuun alussa kokoontuneessa Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksessa esiteltiin tulevaisuusvaliokunnan mietintö koskien kirkon tulevaisuutta.

Tulevaisuusvaliokunnan ehdotuksen mukaisesti kirkolliskokous päätti, että kirkko pitää aktiivisesti esillä erilaisia spiritualiteetin eli hengellisyyden muotoja ja kokeiluja, ja tukee seurakuntia siinä, että jumalanpalvelukset ovat eläviä, saavutettavia ja kutsuvia kaikille, sekä tukee yhteisöllisyyttä ja erilaisten yhteisöjen muodostumista.¹

Kuluvan vuoden heinäkuun alussa puolestaan uutisoitiin Englannin anglikaanikirkon voimakkaasta panostuksesta kontekstuaalisten, maallikkovetoisten yhteisöjen synnyttämiseen. Uuden strategian mukaan siellä tähdätään jopa kymmentuhannen uuden pieniyhteisön synnyttämiseen.² Kotimaa-lehden haastattelun piispa Laajasalon mielestä suomessa voitaisiin omaksua samankaltainen strategia.³

Strategisten muutosten taustalla vaikuttaa huoli kirkon jäsenmäärän pienemisestä ja jäsenyyden ohenemisesta, erityisesti nuorempien sukupolvien kohdalla sekä havainto institutionaalisen, työntekijävetoisen seurakuntaelämän kyvyttömyydestä kohdata aikamme ihmisten tarpeita.

1 evl.fi/uutishuone 6.8.2021.

2 Kotimaa 12.7.2021.

3 Kotimaa 22.7.2021.

Näiden uutisten valossa tänään tarkastettava väitöskirjani *Uuden sukupolven yhteisöt. Evankelis-luterilaisen jumalanpalvelusyhteisöliikkeen osallistujien yhteisöllisyys, arvot ja hengellisyys* käsittelee ajankohtaista aihetta kirkollisella kentällä.

Tutkimukseni kohdistuu kirkossa vuosituhannen vaihteesta lähtien virinneeseen jumalanpalvelusyhteisöliikhehdintään, jossa on rakennettu ja kokeiltu uudenlaisia yhteisöllisen jumalanpalvelus- ja seurakuntaelämän malleja paikallisseurakunnissa tai niiden liepeillä. Pyrkimyksenä on ollut rakentaa sellaista toimintaa, joka olisi helposti lähestyttävää tämän ajan kulttuuriin sosiaalistuneille ihmisille, joille kirkon perinteinen liturgia ja kulttuuri saattavat tuntua vierailta. Lisäksi ne ovat painottaneet kristillisen seurakunnan yhteisöllistä olemusta, joka ei aina ole päässyt toteutumaan palkattujen työntekijöiden varaan rakennetussa kirkkoinstituutiossa.

Uusien jumalanpalvelusyhteisöjen ja niissä vaikuttavien toimijoiden voidaan nähdä muodostavan kirkollisen elämän uudistusliikkeen, joka ei rakennu keskitetyn organisaation varaan, vaan perustuu ajallemme tyypilliseen tapaan löyhiin yhteistyöverkostoihin, jotka ylittävät kansalliset rajat ja kirkkokuntarajat. Jumalanpalvelusyhteisöliikkeen piirissä on omaksuttu innovatiivinen ja uutta luova ote, jonka myötä niissä on syntynyt kokeilemisen, yritysten ja ehkä erehdystenkin kautta sellaisia toimintamuotoja, joita olisi vaikea suunnitella strategisissa hankkeissa. Tampereen seurakuntayhtymän *Uusi verso* -yhteisössä nuoret aikuiset ovat rakentaneet harrastusten ja elämäntapojen ympärille rakentuvia pieniyhteisöjä eli *talleja*. Helsingissä *Verkostossa* nuorten aikuisten kollektiivissa musikaalisesti lahjakkaat nuoret aikuiset tuottavat hengellistä musiikkia ammattimaisessa ohjauksessa. Ikaalisissa *Pyhäparkki*-yhteisön järjestämät drive-in-elokuvaillat ovat tuoneet uusia kiinnostuneita mukaan yhteisön toimintaan – nämä vain muutamia esimerkkejä mainitakseni.

Vaikka jumalanpalvelusyhteisöliikkeen piirissä kokeillaan ja luodaan uutta, on niissä toki paljon myös vanhaa, jos asiaa katsotaan laajemmasta perspektiivistä. Näissä yhteisöissä on suuntauduttu siihen globaalin kristinuskon piirissä normaaliin suuntaan, jossa palkattujen työntekijöiden sijaan seurakuntayhteisö on toiminnan subjekti. Verotulojen pienentyessä tällainen suunta lienee ennen pitkää välttämätön myös Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa.

Jumalanpalvelusyhteisöliike on syntynyt pitkälti kirkon ruohonjuuritasolta ja se toimi pitkään kirkon marginaaleissa. Jotkin yhteisöistä ovat kasvaneet merkittävästi ja kokoavat mukaansa myös nuoria aikuisia – sukupolvea, joka muuten on voimakkaimmin vieraantunut kirkosta. Yhteisöjen kasvun ja liikkeen laajentumisen myötä se on alkanut saada huomiota ja vakiintuneemman aseman osana kirkkoa.

Tutkimukseni kohteena olevat yhteisöt voidaan nähdä kokeilualustana uudenseläisille yhteisöllisyyden ja spiritualiteetin muodoille kirkossa. Niinpä tutkimus tarjoaa arvokasta tietoa, jota voidaan soveltaa kirkon toiminnan arvioinnissa ja kehittämisenä. Jos kirkossa mielitään tukea ja kehittää yhteisöllisyyttä, sen myötä

tarvitaan myös uudenlaista osaamista ja kehittämistä esimerkiksi työntekijöiden koulutuksessa.

Tutkimuksessa valittiin tutkia uusia yhteisöjä osallistujien kautta. Heidän taustojensa, arvojensa, uskonnollisuutensa ja osallistumistyyliensä kautta pyrittiin selvittämään, mikä selittää uuden uskonnollisen liikehdinnän nousua ja menestymistä Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa 2000-luvun alussa. Uusien jumalanpalvelusyhteisöjen liikettä ei ole aiemmin tutkittu opinnäytteitä lukuun ottamatta. Pääosa kristillisten liikkeiden tutkimuksesta on tehty viime vuosina laadullisilla menetelmillä, joiden tuottama tieto ei anna välttämättä selkeää kuvaa havaittujen ilmiöiden laajuudesta ja merkityksestä. Niinpä menetelmäksi valittiin tässä tutkimuksessa kvantitatiivinen menetelmä, jolla saadaan yleistettävää ja vertailukelpoista tietoa tutkittavasta ilmiöstä. Sekä tutkimusaiheen että metodin osalta tutkimus paikkaa aukkoja tutkimuskentässä.

Tutkimuksen merkitys ei rajoitu vain kirkon piiriin. Uusien jumalanpalvelusyhteisöjen synnyn voidaan nähdä heijastelevan osaltaan suomalaisessa kulttuurissa tapahtuneita muutoksia, joiden taustalla ovat voimakkaat arvojen ja elämäntapojen muutokset pitkälle teollistuneissa länsimaissa. Nämä muutokset ovat haastaneet kansallisia enemmistökirkkoja, joilla oli pitkään merkittävä kulttuurinen asema monissa länsimaissa, ja ajaneet ne etsimään uudenlaisia toimintamalleja. Jotkut ovat vetäytyneet kuorensa, toiset sopeutuneet ympäröivän yhteiskunnan arvoihin, mutta eräät ovat omaksuneet aktiivisesti uusia toimintatapoja ja malleja kyeten menestymään uusissa olosuhteissa. Sosiologi Grace Davie on kutsunut tällaisia liikkeitä uskonnollisen DNA:n sopeutumiskykyisiksi mutaatioiksi muuttuneessa ympäristössä.⁴

Protestanttisten kirkkojen piirissä on syntynyt viime vuosikymmeninä liikkeitä, jotka pyrkivät tietoisesti sanoittamaan kristinuskon sanomaa aikamme ihmisten kulttuuriselle kielelle. Näissä liikkeissä on pyritty irti sosiaalisen valtaan ja institutionaalisiin hierarkioihin assosioituvista elementeistä, sekä muodollisuutta korostavasta jumalanpalveluselämästä. Sen sijaan ne korostavat rentoa ja vapaamuotoista jumalanpalveluselämää, jonka viestinä on, että Jumalan voi kohdata kaavamaisen muodollisuuden sijaan syvässä henkilökohtaisessa kohtaamisessa ja vuorovaikutuksessa, joka huomioi yksilön subjektiiviset tarpeet. Kirkkokunnan muodollisen jäsenyyden sijaan ne korostavat sitoutumista Jeesukseen hänen opetuslapsenaan. Esimerkiksi englannin anglikaanikirkossa tämä on johtanut tuhansien kontekstuaalisten *Fresh expressions* -seurakuntayhteisöjen muodostumiseen. Luterilainen jumalanpalvelusyhteisöliike voidaan lukea tähän laajaan protestanttisten kirkkojen piirissä virinneeseen uudistusliikehdintään.

4 Davie 2005.

Maallistuva yhteiskunta antaa yhä vähemmän tukea uskonnollisille identiteeteille, mikä voi johtaa tarpeeseen luoda tiiviimpiä uskovien identiteettiyhteisöjä. Euroopassa vaikuttaa pienenevä, mutta ei suinkaan merkityksetön kirkossakävijöiden joukko, jonka osallistuminen perustuu omaan valintaan eikä niinkään kulttuuriin tai perinteeseen. Vaikka tämä joukko on eniten immuuni ympäröivän yhteiskunnan arvomuutoksille, myös uskonnollisten yhteisöjen on todettu käyvän läpi muutoksia ajassamme. Kulttuurin ja arvojen muutokset heijastuvat monin tavoin myös uskonnollisiin yhteisöihin ja niiden jäseniin.

Tänään tarkastettava tutkimukseni rakennettiin selvittämään sitä, miten keskeiset modernisoitumiseen liittyvät muutokset arvoissa suhteessa yhteisöön ja uskontoon ilmenevät jumalanpalvelusyhteisöliikkeen osallistujissa.

Tulokset toivat esille, että kulttuurinmuutokset heijastuvat muun muassa jumalanpalvelusyhteisöliikkeen osallistujien arvoissa ja itse valituissa osallistumistyyeissä. Jumalanpalvelusyhteisöjen ydinjoukossa korostuivat modernille ajalle ja suomalaisille tyypilliset itseohjautuvuuden ja muutosavoimuuden arvot, vaikka he olivatkin samalla sitoutuneita melko perinteiseen kristilliseen uskonvakaumukseen. Heidän osallistumisessaan korostui osallistuminen ja tekeminen, uskonnollinen toimijuus yhteisössä ja sen sosiaalisissa rooleissa. Näin he poikkesivat arvoiltaan ja osallistumiseltaan perinteisten kirkkokuntien jäsenten arvomalleista ja perinteisistä luterilaisen osallistumisen tyyeistä.

Pedagogisesti katsottuna jumalanpalvelusyhteisöliikkeen uudet jumalanpalvelusyhteisöt voidaan nähdä käytäntöyhteisöinä, jotka toimivat toiminnallisen ja yhteisöllisen oppimisen konteksteina. Formaalin, muodollisiin opetustilanteisiin liittyvän oppimisen lisäksi jumalanpalvelusyhteisöissä vuorovaikutus ja oppiminen voivat olla epämuodollisempaa eli *non-formaalina*, tai paljolti myös *informaalina*, ei-suunniteltua oppimista, jossa taidot ja hiljainen tieto siirtyvät ihmiseltä toiselle yhteisen tekemisen ja vuorovaikutuksen kautta. Käytäntöyhteisöissä tiedot ja taidot karttavat yhteisön toimintaan osallistumisen ja sen jäseneksi kasvamisen myötä sosialisatioprosessissa, jossa kokeneemmat jäsenet opastavat uudet tulokkaat yhteisössä jaettujen ideoiden, merkitysten ja toimintatapojen pariin. Näin jäsenidentiteetti rakentuu muuttuvan kompetenssin ja syvenevän jäsenyyden myötä.

Tutkimusten mukaan yhteisön sosiaaliseen kontekstiin sitoutunut uskonnollisuus on kestävämpää kuin ajallemme tyypillinen privaatti uskonnollisuus, joka tapaa kuihtua muutaman sukupolven kuluessa, mikäli yhteiskunta ei anna tukea uskonnollisille identiteeteille.⁵ Niinpä yhteiskunnan ja suomalaisen kulttuurin uskonnollisille identiteeteille antaman tuen heikentyessä uskonnollisten käytäntöyhteisöjen merkitys korostuu uskonnollisen oppimisen ja sosialisatiion konteksteina.

5 Pollack & Rosta 2018, 427; Voas 2009.

Tältä osin uskonnollisuus näyttäisi kasautuvan tiettyihin voimakkaammin sitoutuneiden yhteisöihin, pikemmin kuin että se olisi katoamassa. Pluralistisessa yhteiskunnassa kristilliset yhteisöt edustavat yhä voimakkaammin alakulttuuria tai jopa vastakulttuuria maallistuvaan valtakulttuuriin nähden.

Vaikka aikamme arvomaailmaa on luonnehdittu yksilökeskeiseksi, yhteenkuuluvuus toisten kanssa on inhimillinen perustarve, joka ei ole kadonnut. Yhteisöllisyyden painopiste on siirtynyt ajan ja paikan rajoista erilaisiin verkostoihin ja medioiden välittämään virtuaaliseen tilaan. 2000-luvulla tietoverkot kehittyivät voimakkaasti yhteisölliseen suuntaan, mikä on tehnyt kuluttajasta osallistujan ja tekijän ja mahdollistanut uudenlaisia vuorovaikutuksen muotoja. Niissä kehkeytyvä uusyhteisöllisyys on kuitenkin usein luonteeltaan perinteistä yhteisöllisyyttä löyhempää, muutosalttiimpaa ja perustuu heikompiin sosiaalisiin siteisiin, koska se perustuu yksilöiden vaihteleviin mieltymyksiin.

Toisaalta itse valittu yhteisöllisyys voi olla myös hyvinkin sitoutunutta ja pitkäkestoisia, mikäli se on yksilölle palkitsevaa, esimerkiksi identiteetin, merkityksen tai kuulumisen kaltaisten inhimillisten perustarpeiden kannalta, kuten tutkimukseni yhteisöjen ydinryhmän kohdalla tapahtui.

Evankelis-luterilaisen kirkon voimistuva panostaminen yhteisöllisyyteen ja yhteisöihin kertoo laajoista muutoksista ja ajassamme nousseista uudenlaisista tarpeista ja odotuksista kirkkoa ja uskonnollisia yhteisöjä kohtaan. Nämä muutokset asettavat myös uusia haasteita tutkimukselle.

Uskonnonpedagogiikan oppiaineessa yhteisöllisyyteen liittyvät näkökulmat ovat olleet viime vuosina esillä.

Jouko Porkan 2019 julkaistu väitöskirja tarkasteli rippikoulujen isosia empiiristen aineistojen kautta.⁶

Aino-Elina Kilpeläisen pian ilmestyvä väitöskirja tarkastelee pienten lasten hengellisyttä yhteisöllisessä kontekstissa, suhteessa kirkon vauvamuskaritoimintaan ja sen uusiin muotoihin.

Viime viikolla julkaistu Tapani Innasen juhlakirja *Oppimista katsomusten äärellä* sisältää monta lukua uskonnollisten yhteisöjen kasvatuksesta.⁷

Kanerva Latun tekeillä oleva väitöstutkimus tarkastelee ennakkoluuloja ja stereotyyppioita eri uskonnollisten ryhmien välillä.

Tänään tarkastettava väitöstutkimukseni tuo esille niitä tapoja, joilla ajassamme vaikuttavat laajat arvojen ja yhteisöllisyyden muutokset heijastuvat kirkon ja uskonnollisten yhteisöjen jäseniin.

6 Porkka 2019.

7 Kimanen, Urponen & Kilpeläinen 2021.

Yhteiskunnallisten muutosten ohella uskonnollisiin yhteisöihin on vaikuttanut lähimenneisyydessä koronapandemia, joka pakotti niitä ottamaan digiloikkia virtuaaliseen tilaan. Vaikka virtuaalinen yhteisö ei voi korvata fyysisessä tilassa taapahtuvaa vuorovaikutusta, striimien ja somealustojen välittämä digitaalinen kohtaaminen on varmasti tullut jäädäkseen perinteisen rinnalle.

Muutokset suomalaisessa kulttuurissa, monikulttuurisuus, moniarvoistuminen sekä digitalisoituminen tuovat uusia haasteita uskonnollisille yhteisöille sekä niiden tutkimukselle. Näiden muutosten tutkimisessa tarvitaan eri tieteenalojen teorioita ja metodeja yhdistävää monitieteellistä tutkimusotetta, jota omassa tutkimuksessa ni käytiin ja jollaiseen uskonnonpedagogiikan oppialalla on monitieteellisenä tutkimusalan valmiuksia.

Väitöskirja

Hannikainen, Pietari (2021). Uuden sukupolven yhteisöt. Evankelis-luterilaisen jumalanpalvelusyhteisöliikkeen osallistujien yhteisöllisyys, arvot ja hengellisyys. Diss. Helsinki: Unigrafia. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/332620>

Lähteet ja kirjallisuus

Davie, Grace (2005). *Religion in modern Europe: a memory mutates. Second Edition*. New York: Oxford University Press.

Kirkolliskokous päättyi vilkkaaseen keskusteluun kirkon tulevaisuudesta. Suomen evankelis-luterilainen kirkko. <https://evl.fi/uutishuone/tiedotearkisto/-/items/item/39919/Kirkolliskokous+paattyi+vilkkaseen+keskusteluun+kirkon+tulevaisuudesta> (luettu 13.1.2022)

Englannin kirkko suunnittelee perustavansa kymmenen tuhatta uutta maallikkovetoista seurakuntaa (12.7.2021). *Kotimaa*. <https://www.kotimaa.fi/artikkeli/englannin-kirkko-suunnittelee-perustavansa-kymmenentuhatta-uutta-maallikkovetoista-seurakuntaa/> (luettu 13.1.2022)

Suomeen voisi ottaa mallia Englannin kirkon seurakuntasuunnitelmista, sanoo piispa Laajasalo – ”Yhteisöjen pitää

saada olla teologisesti monimuotoisia” (22.7.2021). *Kotimaa*. <https://www.kotimaa.fi/artikkeli/suomeen-voisi-ottaa-mallia-englannin-kirkon-seurakuntasuunnitelmista-saano-piispa-laajasalo-yhteisöjen-pitaa-saada-olla-teologisesti-monimuotoisia/> (luettu 13.1.2022)

Pollack, Detlef & Gergely Rosta (2018). *Religion and modernity: an International comparison*. Oxford: Oxford University Press.

Porkka, Jouko (2019). *The Young Confirmed Volunteers of the Evangelical Lutheran Church of Finland: Motivation, Religiosity, and Community*. Helsinki: Diakonia University of Applied Sciences.

Voas, David (2009). The rise and fall of fuzzy fidelity in Europe. *European Sociological Review* 25:2, 155–168.